

Een Leidse studentenkamer belicht. De schouw van Nieuwe Rijn 30

Marthe Stallenberg

Inleiding

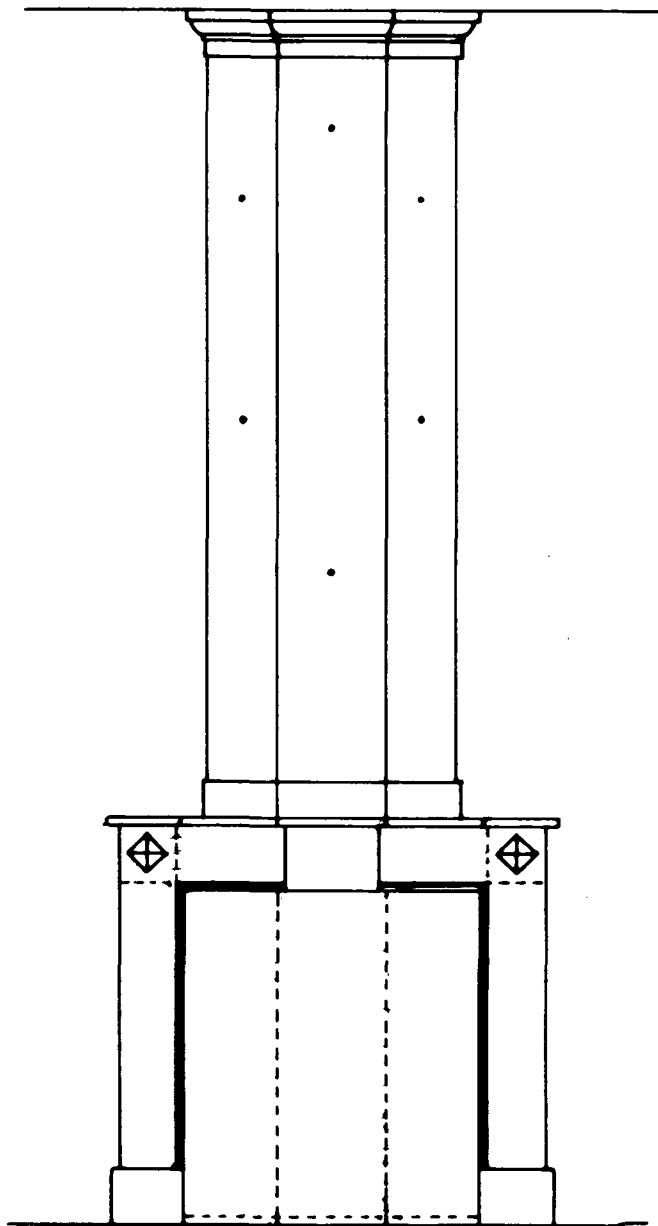
In het kader van een werkgroep bouwhistorie aan de Universiteit Leiden onder leiding van Dirk J. de Vries, onderzocht een groep studenten in 2000-2001 enkele panden aan de Nieuwstraat 15 en de Nieuwe Rijn 30, in het centrum van Leiden. Nieuwstraat 15 is een rijksmonument en het pand dat er voor ligt, Nieuwe Rijn 30, is een gemeentelijk monument met uitzicht op het stadhuis. Ten tijde van het onderzoek was het pand in verbouwing.

Op de eerste verdieping van Nieuwe Rijn 30 is een schouwtje aanwezig, van een type waarvan er voor zover bekend weinig bewaard gebleven zijn. De belangrijkste vragen met betrekking tot de schouw zijn uit welke tijd deze komt en of de schouw oorspronkelijk bedoeld was voor een open haard of voor een kachel. Het onderzoek concentreerde zich voornamelijk op wat de bouwsporen zouden kunnen vertellen over de schouw. Later konden deze bevindingen aangevuld worden met gegevens uit andere bronnen.

Beschrijving van de schouw

De schouw bestaat uit twee delen. Een rechthoekige schoorsteenmantel, met daarboven een smalle, vijfzijdige boezem (afb. 1). De stookplaats, de nis in de mantel, heeft eveneens vijf vlakken. Boven in de stookplaats zit een kachelpijp met een diameter van twaalf centimeter (afb. 2). De bakstenen mantel is bekleed met platen zwart, Belgisch marmer. Aan de voorzijde bevindt zich een vrij hoge plint, met daarop stijlen waarop het fries rust. Boven de stijlen bevinden zich vierkante vlakken met gekantelde witmarmeren diamantkoppen. De horizontale dekplaat op de mantel risaleert iets in het midden en aan beide zijden boven de vlakken met diamantkoppen. De zijkanten van de mantel zijn glad gestuct met onder een smalle plint. De boezem heeft zoals gezegd vijf vlakken en is ook gestuct. De lijsten en nog intacte guirlandes op de twee schuine vlakken zijn niet eenvormig maar verschillen in dikte en formaat (afb. 3). Onderaan de boezem bevindt zich een gestucte, platte plint, en helemaal bovenaan, waar oorspronkelijk het plafond zat, bevindt zich een vrij grote geprofileerde lijst. Het stucwerk lijkt ter plekke te zijn vervaardigd. Op het brede middenvlak heeft oorspronkelijk een gestucte trofee gezeten, waar alleen de contouren nog van te zien zijn.

In en voor de mantel bevindt zich een gietijzeren plaat met afgeronde hoeken die in de houten vloer is verwerkt. Moge-

Afb. 1 Tekening van de schouw op de eerste verdieping van Nieuwe Rijn 30 (tek. M.U. Stallenberg).

Afb. 2 Rookkanaal vanuit de stookplaats gezien (foto door M.U. Stallenberg, november 2000)

lijk heeft hier later nog een plaat overheen gelegen, hetgeen valt af te leiden uit een twee centimeter hoog spoor in het zwart geschilderde behang in de stookplaats.

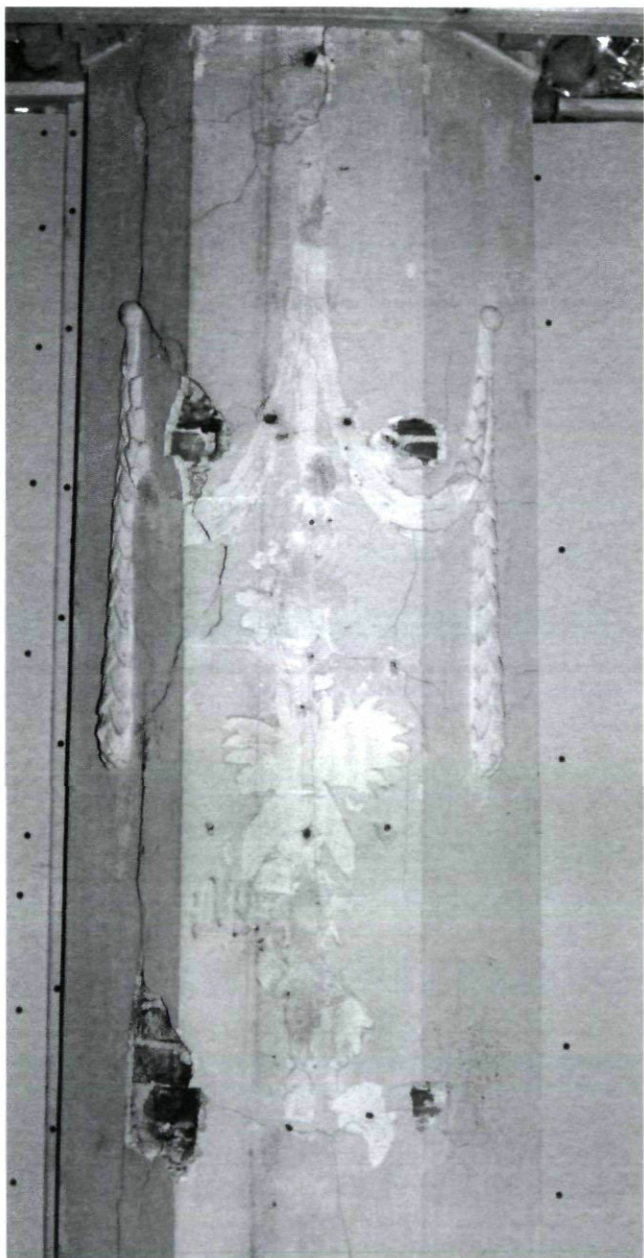
Om de schoorsteen in de enkelvoudige balklaag te plaatsen is er een raveling gemaakt op een nogal curieuze plaats vlak langs de balk rechts (afb. 4). Hieruit valt te concluderen dat de enkelvoudige balklaag ouder is dan de schouw. De schouw zelf staat op een samengestelde balklaag. Zowel de enkelvoudige als de samengestelde balklaag zijn van grenen, en derhalve niet ouder dan begin zeventiende eeuw, hoewel de vloer van moer- en kinderbalken typologisch ouder is.

Tijdens de recente verbouwing is er in de kamer veel gesloopt: De tussenmuren, het plafond, de vloerbedekking en het stucwerk, zijn waarschijnlijk alle van later datum dan de schouw. Op de tweede verdieping, recht boven het schouwtje en buitendaks zijn alle sporen van het rookkanaal verwijderd. Dit rookkanaal was volgens de renovatiearchitect niet ingeboet in de muur, dus van later datum. Om de schoorsteen goed te laten trekken stak die hoog boven het dak uit, blijkt een foto later nog eens opgehoogd (afb. 5). Om te voorkomen dat hij om zou waaien was hij buiten vastgezet met een ijzer, dat verbonden was met de nokgording.

Simon van Gijn

Ten tijde van het onderzoek kwam ik op een tentoonstelling in het Dordrechts Museum¹, *Geschiedenis in Beeld* op het spoor van enkele eigenhandig gemaakte aquarellen van de studentenkamer van Simon van Gijn. De voornoemde schouw staat erop afgebeeld, en het onderschrift luidde: Nieuwe Rijn 30 (afb. 6 en 7).²

Van 1856 tot 1862 was de voorkamer op de eerste verdieping van Nieuwe Rijn 30 de studentenkamer van Simon van Gijn. De heer C.M. de Bruijn, conservator van het Museum Mr. Simon van Gijn, schrijft dat Van Gijn van 1854-1862 aan de Nieuwe Rijn bij weduwe Swart heeft gewoond, maar hij vermeldt geen huisnummer.³ Mevrouw J. Beijerman-Schols, die voor de tentoonstelling *Geschiedenis in Beeld* alles heeft nagetrokken, heeft het adres gevonden.⁴ Van Gijn huurde de kamer bij de heer J.L. de Vette.⁵ In 1832 kocht Johannes Laurentius de Vette, broodbakker, het pand van Juffrouw Maria Elisabeth Putker, gehuwd met Herman Anthony Sparenberg.⁶ Zij had het pand geërfd van haar vader, Fredrik Willem Putker.⁷ De Vette verhuurde een kamer aan de student Simon van Gijn. Deze staat bij de Vette ingeschreven van 1857 tot

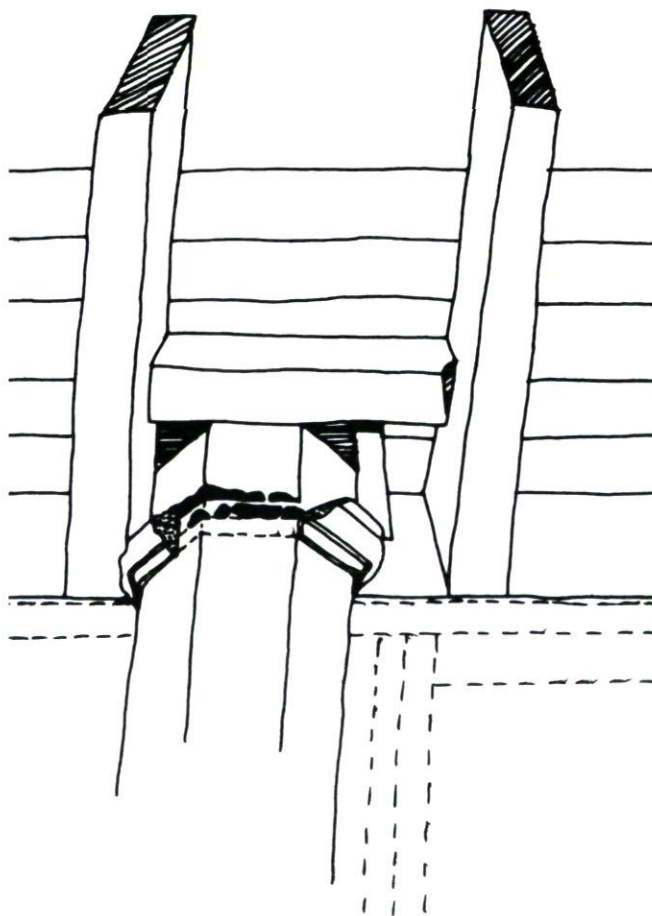

Afb. 3 Aftekening van de trofee op de boezem van de schouw (foto M.U. Stallenberg, november 2000)

1863 maar woonde er zeker van 1856 tot 1862.⁸ Er is een uittreksel van 15 december 1864 van de Perceelsgewijze Kadastrale legger van Leiden, waarin het eigendom van De Vette beschreven wordt. Hij verkocht het pand in 1865 aan Carel van den Berg, die een behangselfirma had. Blijkens de notariële akte van 17 oktober 1864, was de winkelopstand bij verkoop al in het pand aanwezig.⁹

Simon van Gijn werd in 1836 te Vlaardingen geboren als enig kind van Cornelia Johanna Hooghwinkel en Dirk de Kater van Gijn. Dirk de Kater van Gijn stamde uit een

geslacht van scheepsbouwers en reders. De vader van Cornelia kwam oorspronkelijk uit Dordrecht. Na hun huwelijk vestigde het paar zich eerst in Vlaardingen, maar in 1842 verhuisden ze naar Dordrecht. Hier bracht Simon zijn schooltijd door. In 1853 vertrok Van Gijn naar Leiden, waar hij rechten ging studeren. Hij ging op kamers op de Nieuwe Rijn, en werd lid van het Leids Studenten Corps en het gezelschap 'Dordracum', bestaande uit van Dordrecht afkomstige studenten. Van 1860 tot en met 1861 volgde Van Gijn privaatcolleges Vaderlandse geschiedenis bij professor R. Fruin. Op 19 december 1862 sloot Simon van Gijn zijn studie af, waarna hij zich vestigde als advocaat te Dordrecht. In 1864 werd hij als firmant in de bank van zijn vader opgenomen. Ook trouwde hij dat jaar met Cornelia Agatha Vriesendorp. Het paar vestigde zich aan de Nieuwe Haven 29 te Dordrecht. Het huis werd uiterst luxueus ingericht. Ieder jaar maakte het paar een lange buitenlandse reis. Van Gijn beschreef onder andere Nederlandse schilderijen in buitenlandse collecties en verzamelde gedurende zijn hele leven vooral prenten. Hij was een van de initiatiefnemers van de oprichting van de 'Vereeniging Oudt- Dordrecht'. Zijdelings raakte hij betrokken bij

Afb. 4 Schets ten tijde van het onderzoek, Nieuwe Rijn 30 Leiden (M.U. Stallenberg, oktober 2000)

diverse andere commissies, en is hij bestuurslid bij de 'Vereniging Rembrandt', opgericht door Jhr. mr. Victor de Stuers. In 1889 overleed zijn vrouw op 48-jarige leeftijd. Begin 20^e eeuw ging de gezondheid van Van Gijn zelf ook achteruit. Hij moest enkele van zijn activiteiten opgeven, maar ging door met verzamelen. In 1913 kocht Van Gijn een buurpand, waarschijnlijk toen al met het idee een museum na te laten. De laatste jaren van zijn leven was Van Gijn gekluisterd aan een rolstoel. Op 5 Mei 1922 overleed hij.¹⁰

Behalve dat Van Gijn prenten verzamelde, tekende en aquarelleerde hij zelf ook niet onverdienstelijk. Zijn eerste tekenlessen kreeg hij in Dordrecht van de kunstenaar Johannes Rutten. Van Gijn maakte onder andere schetsjes van schepjes, van zijn studentenkamer en van Leiden en omstreken.¹¹

Beschrijving van de aquarellen van Simon van Gijn

Er zijn drie aquarellen van de kamer aan de Nieuwe Rijn 30 bewaard gebleven.¹² Twee van de aquarellen, in kleur uitgevoerd, hebben hetzelfde standpunt, dat wil zeggen vanaf de westelijke richting naar de oostelijke muur. Ten tijde van Van Gijn moet de kamer ongeveer 6 meter diep en 5,5 meter breed geweest zijn, zoals ook af te leiden valt aan gevonden sporen in de draagmuren. De inrichting is op beide aquarellen qua meubels identiek maar de ene afbeelding is meer uitgewerkt en er liggen tapijten met gekleurde strepen over een vloerbedekking, met afwisselend roodachtige en blauwige banen (afb. 6). De andere afbeelding heeft een witte vloer, waar schetslijnen overheen getrokken zijn (afb. 7). Ook het muurvlak van de tussenmuur is nog wit. Waarschijnlijk heeft van Gijn de aquarel niet afgemaakt.¹³ Op de andere aquarel is een deur te zien als van een alkoof of kast. De schouw klopt in uitbeelding vrijwel met wat er daadwerkelijk aangetroffen is. Het enige dat afwijkt is dat er geen lijstje onderaan de boezem afgebeeld is en op de zijvlakken van de boezem geen guirlandes. Het kan haast niet anders of dit alles heeft er toen wel gezeten. Misschien vond Van Gijn het stucwerk onbelangrijk, of vond hij het ouderwets. Hij hing niet voor niets een schilderij over de trofee op het midden van de boezem! Voor de mantel is een kachel geplaatst, waarvan de pijp in het rookkanaal steekt. Op de aquarellen van Simon van Gijn, is te zien dat de schouw zich in het midden van het muurvlak bevindt, zodat in de kamer symmetrie ontstaat. Hierin ligt de verklaring voor de vreemde plaats van de raveling in de balklaag. Het plafond heeft een gladde afwerking, die de balkenlaag uit het zicht laat. Waarschijnlijk is het plafond gestuct maar niet versierd. Het enige spoor dat hiervan nog te vinden was, was een restant hout van ongeveer een centimeter dikte aan een spijker in een van de balken, mogelijk van een stuclat. De schilderijen voor de wanden hangen met koorden aan een tegen het plafond bevestigde lat. Dit wijst op betengelde wanden.

De schetsmatige zwart-wit tekening laat de kamer vanuit een ander standpunt zien. De inrichting is qua meubilering afwijkend van de andere twee aquarellen. Wel is de schouw met kachel afgebeeld. Voor het stucwerk hangt nu wat anders dan een schilderij. Dit kan een soort banier zijn, of iets dat met de

Afb. 5 Nieuwe Rijn 30 Leiden (foto G. Dukker, RDMZ 1989)

scheepvaart van doen heeft. Er is geen bed of bank waar men op zou kunnen slapen. In de tussenmuur zijn van links naar rechts een toegangsdeur met daarnaast een smal deurtje, mogelijk voor een kast, te zien. Daarnaast bevindt zich een grote dubbele kastdeur. Wat zich hierachter bevond laat zich slechts raden. Op de afbeelding zijn objecten te zien die op boeken lijken, maar het is ook aannemelijk dat zich hier een soort bedstee in een alkoof bevond.

Datering

Om de schoorsteen te dateren staan verschillende mogelijkheden ter beschikking: bouwhistorische sporen, stijl, materiaalgebruik en eventueel archivalische gegevens. De schoorsteenmantel is strak en eenvoudig. De boezem daarentegen is sierlijk en lijkt haast uit een andere tijd te stammen. Het is mogelijk dat schoorsteenmantel en boezem daadwerkelijk uit een andere tijd stammen, althans op stilistische gronden. In de bouwsporen en andere bronnen zijn hier echter geen aanwijzingen voor gevonden. Het belangrijkste stijlkenmerk, de trofee op de voorzijde is helaas verdwenen. De guirlandes die zich op de zijvlakken bevinden, zijn wel bewaard gebleven. De ojeflijst is een ander overgebleven kenmerk, maar het

profiel is helaas niet uitgesproken. Uit de aftekening op de boezem is af te leiden dat er een trofee gezeten moet hebben, die redelijk strak omlaag liep, waarschijnlijk als een soort afhanginge doek die om een knop geknoopt was, met een kwastje onderaan. Aan deze doek kunnen dan allerlei dingen gehangen hebben met een symbolische betekenis, die te maken gehad kunnen hebben met het beroep van de toenmalige eigenaar/ opdrachtgever, of een meer algemene symboliek, zoals bijvoorbeeld 'de landbouw', 'de zeevaart' of iets dergelijks. Volgens C.W. Fock is het goed mogelijk dat bij dit voorbeeld twee bundels met pijlen aanwezig geweest zijn. Misschien had de trofee iets met 'de jacht' te maken. Aan de hand van de bewaarde guirlandes, die vrij gesloten en dik zijn, is de schouw volgens haar te dateren op 1780/90.¹⁴ Na 1790 wordt de stijl van het stucwerk in Leiden wat ieler en fijner, en de guirlandes hebben dan een meer open structuur en zijn ook wat vlakker.¹⁵ De schoorsteenmantel is in tegenstelling tot de boezem heel

strak van vorm. De diamantkoppen op de mantel, en de guirlandes duiden op de vroege Empirestijl. Met de schouw te vergelijken voorbeelden zijn bijna allemaal afkomstig uit Leiden en worden vrijwel allemaal in het laatste kwart van de achttiende eeuw gedateerd, een ruime periode dus.¹⁶

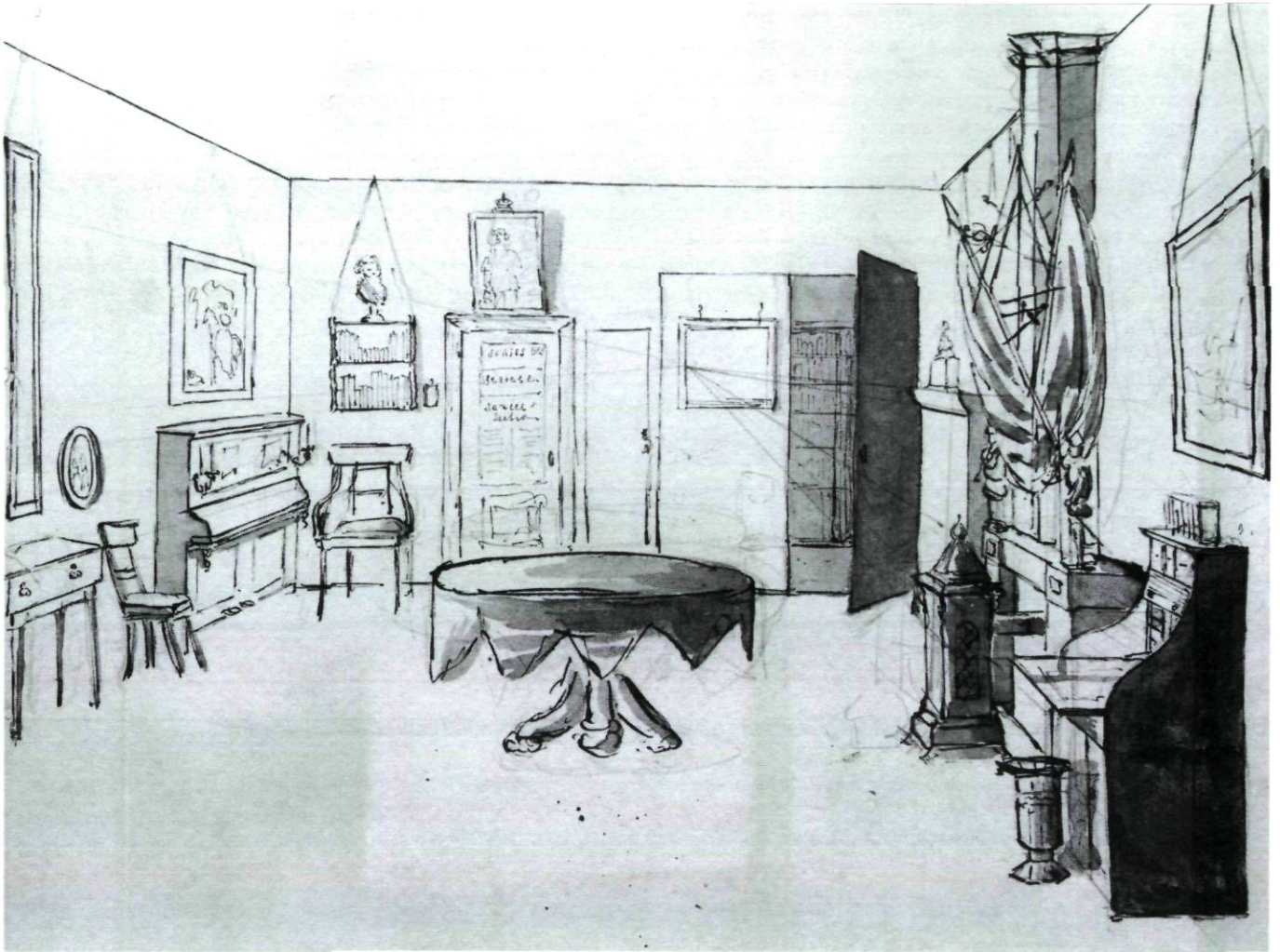
Daar Fredrik Willem Putker het pand Nieuwe Rijn 30 "In oirconden met onse ondertekening bevestigt op de 7 may 1795, het eerste jaar der Batafieren vrijheid" koopt van Sara Arné, weduwe van wijlen Johannes Blom, die het pand enkele decennia in bezit had,¹⁷ is het aannemelijk dat hij na aankoop het pand heeft laten renoveren, waarbij ook de schouw gebouwd kan zijn. Waarschijnlijk is hij dus de opdrachtgever.

Schouw voor haardvuur of kachel

Het is mogelijk dat de schouw oorspronkelijk een open haardvuur gehad heeft, eventueel met een vuurbak, hoewel het huidige rookkanaal erg smal is, 12 centimeter in diameter

Afb. 6 Impressie door Simon van Gijn van zijn studentenkamer aan de Nieuwe Rijn 30 te Leiden. Potlood, pen, penseel in kleur (foto van inv. nr. vG 11311. Museum Mr. Simon van Gijn, Dordrecht)

Afb. 7 Impressie door Simon van Gijn van zijn studentenkamer aan de Nieuwe Rijn 30 te Leiden, vanaf de vensterzijde gezien. Potlood, pentekening in inkt (foto van inv. nr. vG 7141. Museum Mr. Simon van Gijn, Dordrecht)

(afb. 2).¹⁸ Op de aquarel van Simon van Gijn is er voor de mantel een kachel geplaatst, waarvan de pijp in het rookkanaal steekt. Deze kachel is zeer waarschijnlijk van later datum. Een belangrijk argument hiervoor is dat de ijzeren haardplaat, die in de vloer verwerkt is, absoluut te klein van formaat is om de kachel op te plaatsen. Ook viel bij het bekijken van de binnenzijde van de mantel op dat er rond de pijp nogal slordig is afgewerkt. Is het wellicht mogelijk dat de pijp later in het al bestaande kanaal gezet is? Waarschijnlijk had men, als men in eerste instantie van plan geweest was een kachel te plaatsen, de schouw en haardplaat aangepast aan de vorm van de kachel, bijvoorbeeld door middel van een nis, zoals toen al veelvuldig gebeurde.

Een reden voor de smalle uitvoering van de boezem kan zijn dat er maar één kanaal van beneden tot boven heeft gelopen, terwijl er in andere gevallen vaak meerdere kanalen door een boezem lopen of er op een andere verdieping bijkomen. Bovendien was deze te verwarmen ruimte klein.

Conclusie

Hoewel enkele auteurs schrijven dat Van Gijn bij weduwe Swart woonde,¹⁹ wordt dit weerlegd door de gegevens uit de diverse studenten Almanakken van het Leidsch Studenten-corps²⁰ en de notariële akte waarin De Vette als eigenaar van het pand genoemd wordt.²¹ Het juiste adres, Nieuwe Rijn 30, met de juiste bewoner, J.L. de Vette, is voor het eerst vastgesteld door mw. J. Beijerman-Schols,²² en wordt bevestigd door het feit dat het schouwtje zich nog op Nieuwe Rijn 30 bevindt, iets dat ten tijde van de tentoonstelling *Geschiedenis in Beeld* te Dordrecht nog niet bekend was.

Er is nergens vermeld wanneer het schouwtje gebouwd is maar aan de hand van stilistische en archivalische gegevens is een bouwjaar van rond 1795 aannemelijk. Vrijwel zeker is het ook, te oordelen naar de bouwhistorische sporen, dat het gaat om een schoorsteen met stookplaats welke later omgebouwd is tot schoorsteen voor een kachel. Met uitzondering

van de plafonddijst is het schouwtje in het pand bewaard gebleven en kreeg de boezem een nieuwe laag verf. De verdere aankleding van de kamer bevat geen zichtbare, historische onderdelen meer.

Noten

1. *Geschiedenis in beeld. 1550- 2000*, tentoonstelling in het Rijksmuseum Amsterdam, het Dordrechts Museum en het Historisch Museum Rotterdam.
2. De samensteller van de tentoonstelling, mevrouw dr. J. Beijerman-Schols, gaf diezelfde middag een rondleiding in het Dordrechts Museum en was meteen bereid me te helpen. Zo wist ze van nog twee aquarellen in de collectie van Museum Mr. Simon van Gijn. In totaal zijn er dus drie afbeeldingen: Museum Mr. Simon van Gijn Dordrecht, afbeeldingen nrs. vG 11311, vG 7105 en vG 7141. Met dank aan de heer C.M. de Bruijn, conservator van het Museum Mr. Simon van Gijn.
3. C.M. de Bruijn, *Simon van Gijn, 1836-1922*, in: Th. E.A. Bosman e.a., *Leven met het verleden. Gedenkboek honderd jaar 'Oud- Dordrecht' (1892- 1992)*, Hilversum 1992, p. 107. Hij beweert dat hij als bronnen de *Almanakken van het Leidsch Studentencorps 1854-1862* heeft gebruikt. In de almanakken is de weduwe Swart niet vermeld, dus dit is feitelijk onjuist. Hoewel onjuist, is weduwe Swart ook vermeld in de meest recente literatuur over het onderwerp: C.W. Fock e.a., *Het Nederlandse interieur in beeld 1600-1900*, Zwolle 2001, p. 423. De auteur T.M. Eliëns laat na te vermelden waar het juiste huisnummer vandaan komt. De Bruijn noemt het huisnummer niet.
4. Zie: J. Beijerman- Schols, *De collectie van Mr. Simon van Gijn*, in: J.F. Heijbroek, e.a., *Geschiedenis in beeld. 1550- 2000*, [tent. cat. Rijksmuseum Amsterdam, Dordrechts museum, Historisch Museum Rotterdam], Zwolle 2000, p. 40. Zij vermeld het juiste adres, Nieuwe Rijn 30 in de catalogus bij een afbeelding van de studentenkamer, zonder bronvermelding.
5. Gemeentearchief Leiden (GAL) 41345d/ 41347d, *Studenten-almanakken, 1854-1856*, vermelding zonder woonadres: S. van Gijn, J.; *Leidsche studenten-almanak, 1857, 1859-1860*, vermelding: S. van Gijn, J., Nieuwe Rhijn, de Vette; *Leidsche studenten-almanak, 1858*, vermelding: S. van Gijn, J., N. Rijn, de Vette; *Almanak van het Leidsch Studentencorps, 1861-1863*, vermelding: S. van Gijn, J., Nieuwe Rhijn, de Vette. Zie ook noot 2. Op een van de aquarellen, vG 7105, schreef Van Gijn: 'Mijn studentenkamer Leiden N. Rijn 1856-1862. S. van Gijn.'
6. GAL 4589/ 03, en notariële akte 381, Roskes. Er is ook een bewijs van niet bestaande hypothecaire inschrijvingen van 19 december 1832 bewaard gebleven, ten behoeve van Maria Elisabeth Putker. (GAL 4589/ 03).
7. GAL 4589/ 03 en notariële akte 351, Roskes.
8. Zie noot 5. Het is mogelijk dat Simon van Gijn al vanaf 1854 bij de Vette woonde, maar hier is geen melding in een almanak van terug te vinden.
9. GAL 4589/ 03, foliodeel.
10. C.M. de Bruijn, *Simon van Gijn, 1836-1922*, in: Th. E.A. Bosman e.a., *Leven met het verleden. Gedenkboek honderd jaar 'Oud- Dordrecht' (1892- 1992)*, Hilversum 1992, pp. 103-116.
11. J. Beijerman- Schols, *De prentenverzameling van mr. Simon van Gijn*, in: Th. E.A. Bosman e.a., *Leven met het verleden. Gedenkboek honderd jaar 'Oud- Dordrecht' (1892- 1992)*, Hilversum 1992, pp. 129-168.
12. Museum Simon van Gijn Dordrecht, afb. nrs. vG 11311, vG 7105 en vG 7141.
13. Hoewel onaf, is deze aquarel overgenomen in: C.W. Fock e.a., *Het Nederlandse interieur in beeld 1600-1900*, Zwolle 2001, p. 423.
14. Met dank aan professor C.W. Fock.
15. Met dank aan professor C.W. Fock. Zie ook afbeeldingen in Th.H. Lunsingh Scheurleer, C. Willemijn Fock, A.J. van Dissel, *Het Rapenburg. Geschiedenis van een Leidse gracht*, Leiden 1987/ 1989/ 1990.
16. Zie afbeeldingen in: *Het Rapenburg. Geschiedenis van een Leidse gracht*, Leiden
17. GAL 4589/ 03 foliodeel
18. Met dank aan professor C.W. Fock. De docent van de werkgroep, professor D.J. de Vries, meent dat de schouw mogelijk voor plaatsing van een kachel gemaakt kan zijn, gezien de smalle diameter van het rookkanaal, dat echter aangepast lijkt te zijn.
19. Zie noot 3.
20. Zie noot 5.
21. Zie noot 6.
22. Zie noot 4.